

svrchu str. 000 pozn. 6) má býti: srv. svrchu str. 149 pozn. 6. Na str. 28. (NR IV, 1) pozn. 30. správně zní: Srvn. výše str. 149 pozn. 6 (NR III, 3), na str. 30. řádek 6 shora: příliš jasně, řádek 9: šlechta stála, v poznámce 40 na str. 31 místo mean. — meam, na str. 33. řádek 7 shora: již nečekati, v pozn. 45: místo viz výše str. 80 — viz výše str. 33, pozn. 47 zní správně: Srv. str. 194—195 (NR III, 4) a na str. 34 poslední řádek: konati jiné bohoslužby ...

Miroslav Novák:

VZNIK STARÉHO ZÁKONA.

Chtěl jsem v tomto článku původně vypsati jen vznik Starého zákona pro lepší porozumění jeho obsahu, ale během práce nutilo mne to podati vyhraněnější stanovisko a poohlédnutí se po cenných statcích Starého zákona. Tak se stalo, že úvod tohoto článku vyzněl v apologii.

Jsou odpůrcové St. z. a byli od počátku jeho existence v dnešní jeho podobě. Myslím, že jest možno rozdělití je do dvou skupin:

1. Ti, kdož zavrhují Starý zákon jako celek.
2. Ti, kdož nesouhlasí jen s některými jeho částmi.

Do kategorie první patří většinou lidé bez zvláštních znalostí St. z. a národa jizraelského, mohl bych říci, lidé, kteří četli ve St. z. A v očích „čtenáře“ je St. z. lehce zbaven vši důvěryhodností nesrovnalostmi v celku i v jednotlivých oddílech. Každý se přece může přesvědčiti, že si St. z. sám v sobě odporuje ... Jak poznáme z dalšího, překáží v tomto případě správnému posouzení vlastní stanovisko čtenáře, pokládajícího St. z. za jednotlé, celistvé dílo, a snad i za výtvor jednoho člověka. Základní omyl. St. z. není knihou, nýbrž celou literaturou mnoha knih a mnoha spisovatelů. Na něm po staletí pracovalo nesčetně opravovatelů (vědomých nebo bezděčných) a redaktorů, z nichž každému byl jeho vlastní názor svatým. Pro moderní badání starozákonní jsou tyto nesrovnalosti požehnáním, neboť umožňují rozlišení jednotlivých pramenů, ze kterých se celek skládá. Odchytky v řeči dovolují aspoň přibližně označiti dobu vzniku mnohonásobných redaktorských poznámek.

U několika protivníků St. z. (a to u těch nejfanatičtějších) je příčinou k odporu novodobý antisemitismus, nechť ke všemu, co s židovstvím souvisí. Chybou zde je anachronismus. Není možno promítati do starých dob dnešní poměry. Kdo ztotožňuje dnešní židovství se starou kulturou Jizraele, připadá mi jako

někdo, kdo si není vědom rozdílu mezi olejem a vodou. Již jménem je „židovstvo“ od „Jizraele“ odlišeno. Židovstvo je sice pokračováním Jizraele, ale do něho jsou přimíšeny prvky i krev cizí.

Koho zarážejí ve St. z. „nemravnosti“, ten vykazuje nezna-
lost zákona vývoje, jemuž vše podléhá; že tedy i naše doba má
pro mravnost jiné názory, než měla doba stará.

Naproti tomu v kategorii druhé (částečný nesouhlas) setká-
váme se s vynikajícími a vzdělanými muži, kteří mají pro své
tvrzení náležitě opodstatnění. Řada jich počíná se již v době
tvoreni kánonu. Rabbi Hilel a rabbi Šamai se svými farizejský-
mi školami přeli se o přijetí či odmítnutí knihy „Kazatel“, rabbi
Ben Akiba musil obhajovati svatost „Písně písní“ proti od-
půrcům, kteří namítali, že píseň bývá zpívána ve vinárnách. Aki-
ba prosadil přijetí písně tím, že použil alegorického výkladu.
(Alegorickým výkladem pomohli si i Kraličtí z nesází, jež jim
způsoboval vysloveně milostný ráz písně.) Martin Luther by vi-
děl ve St. z. raději některé z knih apokryfních, než na př. knihu
Ester . . .

A jak jsou různé názory o tom, co by ve Starém zákoně ne-
mělo být, tak různé jsou i o částech nejlepších. Jedni považují
za nejcennější knihy velkých nebo malých proroků, druzí části
s historickým jádrem nebo knihu Žalmů. Mne zaujaly silně my-
šlenky mesiášské, vyznívající skoro ze všech knih St. z. Neznám
ve světové literatuře knihy naplněné tolik pevnou vírou v lepší
budoucnost a naději, že „Bůh přece obrátí tvář svou k lidu vy-
volenému“. Víra a naděje i v nejhrošších situacích získala národu
jizraelskému jméno „národ naděje“.

Třebas uznávám cenu mnohých knih St. z., za nejkrásnější
květ starozákonní literatury považují právě tyto mesiášské my-
šlenky, o nichž se snad právem domnívám, že nemalou částkou
přispěly k udržení, ba i k znovuzřízení národa, který se zdál
kolikráté být blízek zániku. Ale St. z. po této stránce připadá mi
jako hluboká lesní studánka, do níž napadalo listí se stromů a
na povrchu utvořilo ošklivý, odpuzující škraloup; abychom se
mohli osvěžití studenou křišťálovou vodou, musíme odhrnout
povrchní vrstvu. Také ve Starém zákoně je na povrchu škraloup
zbytečného, mnohdy i nechutného balastu, jež nutno odstranit,
chce-li kdo pochopiti správný smysl. Tak chápu cestu k lepšímu
porozumění a za tímto účelem chci vyličiti stručně vznik St. z.
podle dnešního stavu starozákonní vědy.

Forma, ve které dnes máme před sebou Starý zákon, jest vý-
slednicí staletého vývoje, ale i nyní ještě obsahuje zbytky nej-
starších jizraelských kulturních výtvorů na poli písní a pověstí.
Všeobecně v kultuře učil se nomádský kočovník (a takovými
Jizraelité původně byli) od usedlého a pracujícího národa. Když

tedy Jizrealité vnikli do země kanaanské, přicházeli do styku s národem vysoce vyspělým, bydlícím již v kamenných domech, pohromadě pak v hrazených městech, s národem živícím se převážně pravidelnou prací zemědělskou, ale vynikajícím i po stránce válečnické. Podobný styk nemohl zůstati bez vlivu na příchozí. Jistě osvojili si mnohé z nově poznanych kulturních vymožeností. Země kanaanská svojí polohou nebyla způsobila pro samostatnou, původní a vyhraněnou kulturu a proto ani kultura Jizraelity při jejich příchodu do země nalezená nebyla úplně původní a jednotná. Kanaanské území bylo jakousi křižovatkou, na níž se setkávalo mnoho národností a ras, tedy i kultur. Mimo domorodé členy cizích národů, procházejících zemí, byli to především Feničané, stýkající se obchodně s mnoha zeměmi (Asyrie, Egypt), kteří prostředkovali vynálezy cizí kanaanským. Představíme-li si, že tyto styky byly přátelské, obchodní, musila tu být již vzájemná důvěra mezi obchodujícími národy, a samozřejmě, musily to být větší, stejnorodé celky. Jako takové musily mít ustálené, známé zvyklosti, zárodek to pozdějšího práva. Mám na mysli na př. pohostinství nebo krevní mstu. I v tomto případě začali si Jizraelité vypůjčovati primitivní právo u Kanaanských¹⁾. Nezůstalo však jen při těchto. Podle nejnovějších badání musíme vzít zřetel na babylonské, egyptské, docela na staroasyrské právo, jakožto přímopůsobící prameny k vytvoření práva jizraelského. Mluví práva (soudcové) byli dvojí: kněží při svatyních (pravděpodobně přejatých také od domácího obyvatelstva) a laici, snad nejstarší mužové z vesnice nebo města. To předpokládá dvojí právo, posvátné a světské. Každý kraj měl svoje vlastní právo a postupné mizení velkých rozdílů mezi jednotlivými právními výnosy dá se vysvětliti tím, že výnosy nejlepších soudců uznány za dobré i jinde a prováděny. Práva zaznamenaného nebylo, poněvadž v nejstarších dobách nebylo písma.

Ani jinak nemáme žádných písemných památek z duchovního života starého Jizraele. Je nejpravděpodobnější, že nejdříve existovaly nepsané písně s heroickými náměty, o slavných činech ve válkách proti nepřátelům. Písně byly v řeči vázané a zpívali je pěvci domácí nebo potulní zpaměti. Zajímavé jest, že písně byly později nahrazeny prosaickým vypravováním toho, co dříve bylo opěvováno. Klasickým příkladem nám může být píseň Debořina, jež je jako vypravování obsažena ve čtvrté a jako píseň v páté kapitole knihy Soudců. *Píseň* složena od jednoho nebo několika pěvců, kdežto *vypravování* prosaické vykazuje činnost mnohých. V předmluvě ke knize Soudců²⁾ praví Rud. Kittel: „Obě (zpracování) vyplynula z událostí samých, ale pevná forma písně ochránila tuto před pohádkovými doplňky. Práce vypravovatele je mnohem více vystavena hře obrazotvornosti...“ Když

¹⁾ Kittel, Geschichte, sv. 2., str. 51.

²⁾ Kautzsch, Die Heilige Schrift des A. T., sv. I., str. 375.

přišel takový vypravovatel do dědiny nebo do města (hlavně o sváteční den, kdy se nepracovalo), shromáždili se obyvatelé v bráně nebo před svatyní a on jim líčil živými barvami příběhy současné na jiném místě a události z doby minulé, jež získal ústním podáním.

Tak si představuji i vznik pozdějšího legendárního líčení jizraelských králů: Saula, Davida, Šalamouna a soudců; nejdříve jednotlivé historiky o hrdinských činech, které v ústech vyprávěčů shrnuty pak na jednu nejslavnější a nejpopulárnější osobu.

Písemnictví vzniklo asi současně se zavedením nového souhláskového písma, které Gardiner³⁾ klade již do 16. stol. př. Kr. v Palestině a domnívá se, že bylo přineseno do země Kanaan z Egypta. Předtím a zároveň používáno klínopisů, jak zřejmo z hlíněných tabulek z Tell-el-Amarna, nalezených při vykopávkách r. 1887 a napsaných kolem 1400 př. Kr. (Adresovány na Amenofise III. a IV., což dokazuje úplnou nadvládu Egypta.)

Asi ve dvanáctém století, po rozšíření souhláskového písma, došlo k poznamenání některých hrdinských písní; byla to na př. již jmenovaná píseň Debory (Soudců k. 5.), nebo písně náležející do „knihy spravedlivého“ (sefer hajašar), o níž se zmiňují verše Jozue 10, 12 a 2 Sam. 1, 18. Jistoty pro tyto staré časy se snad nikdy nedopátráme. Musíme si pomyslet, že písmo nebylo nějak systematicky učeno a pěstováno, jen ojedinělí zájemci se písmu učili a ti asi sloužili pak obchodníkům nebo domácím knížatům za písaře. Se zavedením království byl jistě úřad písaře mezi prvními úřady královskými a zastávali jej lidé velké vážnosti a důvěry. Tito vedli současné analý o nastoupení krále na trůn, o době jeho vlády, o výsledcích války a pod., a za druhé vyřizovali královskou korespondenci. (Srov. nahoře dopisy egyptským faraonům.)

Na nějaké spisování nebo vypisování minulých událostí nebylo krátce řečeno času, a to ještě ani za prvního jizraelského krále Saula. Od svého příchodu do země Kanaan neměl národ jizraelský chvíli klidu; boj a neustálé války zabíraly celou jeho mysl. Teprve za Davida, jenž svými slavnými činy dodal váhy království a ještě více za Šalamouna, který říši zděděnou upevnil a spořádal, nastává příhodnější doba. David stal se zakladatelem národního sebevědomí jizraelského a za něho snad po prvé vzniká snaha zachovati budoucím pokolením slavnou přítomnost. Přitom nebylo zapomenuto ani na připravovatele slávy Davidovy, na jeho přechůdce Saula.

To byl počátek zaznamenávání jizraelských dějin. Postupem času pokračovalo se dál a dál, ovšem neustále zpět do minulosti. Při snaze dostatí se co nejdále zpět zájem o minulost pochopitelně vzrostl; hlavně o to, co bylo již dříve napsáno: písně a vy-

³⁾ ZDMG. 1923, str. 17.

pravování, psané právo a kulturní předpisy. Tyto starší písemné památky přepisovány a rozmnožovány, novější poznatky k nim přidávány, takže jejich počet i obsah vzrůstal. Texty byly v soukromém užívání, soukromým vlastnictvím, možno říci i co se týče obsahu jednotlivých spisů, poněvadž i s obsahem mohl každý svobodně nakládati. (Tehdy neplatilo autorské právo.) Knih v našem slova smyslu nebylo, psalo se na svitcích z papyru nebo z hlazené kůže.

Přijmeme-li k tomu existenci sbírek kulturních předpisů (jako „kniha úmluvy“), máme zhruba materialia počátků Starého zákona. Knihy prorocké vznikaly bezprostředně, ale ani ony neušetrěny doplňků a redakcí.

Tento materiál je v neustálém toku vývoje a mění se, až časem nastává spojování ve větší celky; nynější forma, jak už řečeno, jest poslední.

Základ St. z.: „Zákon“ (Tora) a „Proroky“ zná již Ježíš Sirach kolem roku 130 př. Kr.⁴⁾ jako sbírku v obecném používání, ale tato není kánonem v dogmatickém smyslu. I v době Ježíšově není kánon uzavřený. Prvně se s ním setkáváme u farizeů, kteří jak stojí psáno v Mišně, „uznávali písma za posvátná a nechtěli se jich ani dotknouti“. Byla pro ně „tabu“, něco, co člověka znečišťuje, posvrňuje a proto se farizeové myli po doteku písem.

O obsahu „svatého písma“ nebylo nikdy jednotného názoru. V úvodu jsem se zmínil o sporech farizejských škol mezi sebou o jednotlivých knihách. Co vyplývá z takových sporů najevo? Za prvé sice, že byli různých názorů o diskutovaných dílech, ale za druhé, že byli *jednotného* mínění o nutnosti pevně ohraničeného kánonu. A to bylo v době, kdy na všech stranách panovala záliba v hojné literatuře apokalyptické a legendární⁵⁾, s prvky cizích kultur. Snad se farizeové chtěli právě brániti synkretismu, který židovstvu hrozil.

Jaké bylo farizejské kritérium při určování hranic starozákonního kánonu, prozrazuje nám Josephus. Jako kanonické uznány jen spisy z „prorocké“ periody, t. j. z doby od Mojžíše až po Ezdráše. To byla doba božího zjevení a jenom z té je nefalšovaná pravda boží inspirace.

Co vzniklo mimo tyto dva mezníky, nenalezlo přijetí do kánonu, ať to byly apokalypsy, které nesly jména předmojžíšských patriarchů (Henoch, Noah, Abraham), nebo knihy napsané po Ezdrášovi (Ježíš, Sirach, Baruch, Ezdrášova apokalypsa...). Mimoděk vyvstává otázka, co bylo farizeům vodítkem při určování stáří knih, jež bylo vlastně na všem tom nejdůležitější. Spoléhali se hlavně na nadpisy a na tradici: Žalmy napsal král David, kniha Přísloví, Píseň písní a Kazatel platily za díla Ša-

⁴⁾ Hölischer, Gesch. d. israelit. u. jüdisch. Religion, str. 242.

⁵⁾ Dr. Kovář, Apokalypt. literatura židovská, podává nástin doby a překlad dvou apokal. knih.

lamounova, Pentateuch (pět knih Mojžíšových) měl autorem Mojžíše, proto pojat bez nesnázi do kánonu, třebaže tam nepatří, neboť vznikl většinou po Ezdrášovi.

Pro Talmud jest Mojžíš stále původcem pěti prvních knih St. z., poněvadž Talmud uznal za věrohodné místo v 2. knize Kronik 34, 14, v němž se o autorství Mojžíšově mluví. Jediné, co Mojžíš nenapsal, jsou věty o jeho smrti.

Koncem tvoření kánonu byl asi nešťastný rok 70 po Kr., značící zničení státu, města Jeruzaléma a jeruzalémského chrámu. Apokalypsa Ezdrášova (IV. Ezdr. 14, 45, kol r. 90 po Kr.) a Josephus (r. 100 po Kr.) čítají již 24 knih kanonických, jako my. Josephus čítá ve skutečnosti jen 22 knih starozákonních, což se stalo tím, že počítá Rut ke knize Soudců a pláč Jeremiášův k proroku Jeremiášovi.

Hebrejský text, nám dochovaný, nazýváme masoretský, od slova masora, t. j. tradice. Masoretové chtěli zajistiti správné, tradicí podávané vyslovování a čtení, a tím i správný výklad. Proto zavedli do souhláskového písma samohlásky, ale, poněvadž se ve čtení lišili jeden od druhého, rozhodovala o „správnosti“ většina. Údaje o čtení některých slov, počtu slov a vět byly poznamenány trojím způsobem. Jednak na okraji vedle textu = masora parva, dole pod textem = masora magna, a na konci knih, kde byl zpravidla uveden počet slov a vět v knize obsažených = masora finalis. Můžeme tedy poděkovati hlavně těmto zbožným zákoníkům, že se nám nic neztratilo. Podle upraveného textu opraveny i texty ostatní.

Pro starozákonní vědu má velký význam, že se zachovaly překlady z textu nenormovaného. Nejvýznamnější je Septuaginta (nazvána tak proto, že prý překlad pořídilo 70 učenců). Překlad její vznikl kol r. 250 př. Kr. a byl určen pro diasporní osady v Egyptě, kde mateřská řeč nebyla již běžnou. Při srovnání Septuaginty s masoretským textem vyjdou najevo mnohé chyby, jež masoretové špatnou puntací způsobili.

Starozákonní spisy přejaly všechny křesťanské církve od Židů (prvokanonické), kdežto církev katolická uznala za posvátné i mnohé spisy apokryfní: Baruch, části proroka Daniele, Judít, Ježíše Siracha, 2 knihy makkabejské a nazývá je druhokanonické.

Nehledě k jeho nábožensko-historické ceně vlastní, Je St. z. nepostradatelným pro studium Nového zákona a křesťanství, třebaš toto získalo svůj dějinný význam teprve na půdě řecko-římské. Nejhlubší základ křesťanství nemůžeme hledati v umírající antice, nýbrž v jeho vlasti a ve Starém zákoně.

*

Literatura:

- Alois Spisar, Dějiny náboženství před Kristem, Kroměříž, 1921.
- D. Joh. Meinhold, Einführung in das Alte Testament, 1926.
- Dr. Fr. Kovář, Apokalyptická literatura židovská, Kladno, 1923.

Dr. Gust. Hölscher, Geschichte der israelitischen und jüdischen Religion, 1922.

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, roč. 1923 (Gardiner).

Rud. Kittel, Geschichte des Volkes Israel, 1925.

Die Heilige Schrift des Alten Testament, 4. vyd. (Kautzsch), 1922.

ROZHLEDY PO ŽIVOTĚ CÍRKEVNÍM.

Dr. F. M. Hník:

CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ NA POLI MEZINÁRODNÍM.

Národní ráz československé církve, jímž měl býti zdůrazněn a proniknut od počátku směr, metoda a cíl této nové náboženské a křesťanské společnosti, byl od mnohých protivníků nepochopen a zkreslován. Církev byla podezírána ve svém celku z prázdného vlastnění a dokonce se našel katolický spisovatel, nebo přesněji řečeno, katolický novinář, který už mnoho let v různých variacích opakuje o ČCS hanlivou pověru, že znamená návrat k národním penátům, čili k předkřesťanskému pohanství. I mnozí nekatolíci, kteří si neodvykli nazíratí na duchovní dění ve světě mimo brýle mechanického římského internacionalismu, počali se předčasně obávatí, že církev československá uzavře se čínskou zdi nacionalistické sebespokojenosti a že se sama zmrazí svou ideovou nemohoucností. Marné by bylo pochybovačům a odpůrcům čeliti pouze slovním popíráním jejich důrazných thésí. Církev musela nejprve svým církevním sněmem dokázati, že nárýs její věroúčné soustavy je hotov a jím se představiti světu jako mravně opravdová a vnitřně ukázněná jednotka, jež si pokládá přívlastek „křesťanská“ za stanovení svého základního úkolu se stejnou oprávněností, jako ostatní historické církve, ač přitom formulace, pravím jen formulace jejich náboženských idejí byla přiblížena způsobu myšlení příslušníků nové církve. Přívlastek národní církve zůstává stále její touhou a naznačením jejího konečného cíle: aby totiž národ československý byl v ní duchovně sjednocen ve službě evangelia Ježíše Krista, při čemž ukazovatelé cesty na této pouti v alejí věčnosti nejsou nám národní penátové, nýbrž význačné osobnosti naší československé reformace husitské a českoobrabské.

Tato základní tendence, v jejímž jménu byl zaznamenán počáteční nárazníkový rozmach čl. církve, není však v žádném sporu s duchem evangelia Kristova, jež vede k tomu, aby všichni jedno byli, neboli ke konečnému ekumenickému soustředění ovčince Kristova. Církev československá jenom protestuje proti formálnímu a uniformnímu internacionalismu, jehož cílem je autokracie římského papeže. Proti nadiktované poslušnosti vůči římskému biskupu, jež byla našemu národu v minulosti tolikrát násilím vnučována, usiluje o katolicitu svobodných křesťanských osobností, přímo podaných jedinému Pánu — Ježíši Kristu. Podle našeho názoru má svobodná katolicita vyrůstati z náboženské zkušenosti, orientované biblickým theismem, jehož principy jsou formulovány v názvoslovi blízkém naší dnešní terminologii. Nehledáme ekumenickou základnu ve spleťtí šroubovanosti starokřesťanských symbolů, nýbrž v Novém zákoně Pána Ježíše Krista, kriticky vykládaném. Ježíšův ideál Božího králování nad světem a nad dušemi a věrně oddanosti milujících se bratří a sester je pro nás normou, podle níž má býti uzpůsoben náš život osobní, život našeho národa a život všech národů. Abychom se uskutečnění tohoto ideálu přiblížili v našem národě, sdružili jsme se v církev československou. Abychom si uvědomili důsledky

VZNIK STARÉHO ZÁKONA.

II.

V minulém článku nakreslil jsem vnější vývoj Starého zákona od jednotlivých počátků k celku, ke konečnému útvaru kánonu, tentokrát chci obrátiti svůj zřetel k vnitřní výstavbě St. z., což jest věci nepoměrně těžší. Je nemyslitelné propracování celého kánonu po této stránce a proto se spokojím příkladným znázorněním na jedné, a to nejsložitější části. Vezmeme původní „Zákon“, to jest „Pět knih Mojžíšových“ (hebrejsky tora). V knize Kronik označen za autora Mojžíš, avšak v díle samém není nikde o tom zmínky. Překvapilo by nás to, kdyby Mojžíš mluvil o sobě jako v 4. knize (Numeri) kap. 13, 3: „Byl pak Mojžíš člověk nejtišší ze všech lidí“, nebo v knize Exodus 6, 26 ss. Zrovna tak těžko bychom si vysvětlili, jak by jeden pisatel mohl vypravovati v příběhu o Josefovi, ve verši 27, kap. 37 v Genesi, že bratři prodali Josefa kupcům izmaelitským a hned ve verši 28 říci, že ho z cisterny vytáhli Madiánští. (V kralickém textu smysl veršů nejasný.)

Tyto nesrovnalosti byly známy dávno, ale nebylo pevného bodu, který by sloužil za základ k vědeckému zpracování vzniku Pentateuchu. Bude pro nás velmi poučná cesta dosavadního vědeckého badání od počátku, jímž jest teprve rok 1753. Tehdy Jean Astruc čirou náhodou zpozoroval, že v první knize Mojžíšově hebrejské názvy pro boha: Elohim (bůh) a Jahve (JHVH = vlastní jméno boha izraelského) střídají se způsobem, jež si on nemohl vysvětliti jinak, než jako zvláštnost dvou různých spisovatelů. Astruc vytvořil si svůj názor o tom: Mojžíš našel dvě zpracování již hotová, spojil jednak obě dohromady a přidal k nim několik drobnějších zpráv, také od něho nalezených. To učinil bez vlastního přepracování a bez vlastních přídavků a tím se stalo, že jména Jahve a Elohim zůstala na svých místech.

Byl to velký objev a další díla nedala na sebe dlouho čekati. Eichorn (1780) rozvedl teorii o dvou jménech božích a dokázal že obě byla doprovázena různým slohem a slovním pokladem. De Wette (1802) rozeznává již čtyři prameny: E₁, E₂, J, D. (Elohista, jahvista a Deuteronomium, jímž rozumí zákon nalezený za krále Josiáše, [622], což bylo pro jeho dobu odvážným tvrzením.) Novou teorii zakládá Ewald (1843): považuje elohistu za pramen základní a jahvistu za jeho doplněk. Proto se tato teorie nazývá doplňovací (Ergänzungstheorie). Převrat v dosavadním datování přinesli Wellhausen (1876, 1878) a Kuenen (1885). Dosud na prvním místě stál E₁, na druhém E₂. Holanďan Kuenen rozpoznal, že pramen E, jest vlastně nejmladším a poněvadž se

skládá ponejvíce z kněžských nařízení, nazval jej „spis kněžský“ (Priesterkodex, značka P). Dále poznal, že J jest starší než E. Vzorec pramenů byl pak J, E, D, P (P = E₁). Toto časové uspořádání platí dodnes za správné. Nyní probereme jeden pramen za druhým a podáme jeho charakteristiku.

Jahvista (J).

Tento pramen byl dříve považován za celistvý, ale během času se poznalo, že tomu tak není. J jest prací řady pisatelů. Za dnešního stavu badání dají se bezpečně zjistiti dva jahvistické prameny, slohově i ideově se od sebe lišící. Můžeme je označovati J₁ a J₂.

J₁ pokouší se vypravovati dějiny národa izraelského a jistě obsáhl ve svém vyprávění více než z něj máme nyní — na př. schází příchod Jizraelitů do země Kanaan; J₁ nezná vypravování o potopě. Vyskytují se u něj staré náboženské představy. Bůh jest příliš lidsky pojatý, „... jest pro J₁ stvořitel a pán světa, při tom dějinný bůh Jizraele, který nestrpí vedle sebe jiných bohů; jeho chtění a jednání není však pohansky libovolné, nýbrž jest určeno mravními motivy.“*) J₁ nezapírá, že se Jizraelité s Kanaanity spojovali, vstupovali s nimi v příbuzenský poměr, berouce sobě dcery jejich za manželky, a nestaví se proti tomu, neschvaluje jen kanaanskou volnost mravů.

V J₂ jest viděti sběhlejšího spisovatele. Je to snad nejvýznačnější dějinný autor Starého zákona. Obzor jeho líčení jest velmi široký, neboť J₂ snaží se řešiti otázku umístění Jizraele mezi jinými národy.

U něho Bůh je nad světem, Bůh oduševnělý. Autor se vstříhá hrubých antropomorfismů Boha. Kdežto u J₁ kmen Levi je zařazen jako rovný mezi ostatní kmeny izraelské, u J₂ stojí v popředí jako kmen kněžský. Ku Kanaanitům staví se nepřátelsky a toto nepřátelství je nábožensky podloženo.

Dobu vzniku a zpracování nemůžeme samozřejmě určit s bezpečnou jistotou. I k pravděpodobnému odhadu musíme vzítí některé místo z textu. Pro J₁ běheme „Požehnutí Jakubovo“ z Geneze, kap. 49. Ve verši 23 mluví se o tom, že Syrští utlačovali severní říši. Tím je usnadněno datování J₁. Patří do počátku 9. stol. J₂ jest původu mladšího, ale neví ještě ničeho o pozdějších bojích Jizraele s Asyrií, v polovině osmého století. Doba vzniku pohybuje se tak od poloviny devátého do poloviny osmého století př. Kr.

Elohista (E)

Elohista je vlastně přepracováním látky Jahvistovy se stanoviska prorockého náboženství. Stojí na vysokém stupni nábo-

*) A. T. sv. I. Úvod. (Heilige Schrift des A. T.).

žensko-mravním. Bůh jest zbaven všeho lidského, nevstupuje více mezi lidi, aby s nimi obcoval na zemi, nýbrž mluví k nim s nebe. Nábžženství jizraelské podle E je založeno na zjevení a vůli boží. Ve zřejmivě protivivě k staršivmu pramenu J je líčení patriarchů: patriarchovivě jsou vřše stojící mravniví osobnosti, jež se nedopouštivivě chyb a omylvů a jsou prosti vřeho špatného. Abraham nelže, prohlašuje svojiví ženu za svou sestru, Jakub neobelhává Lábána atd. Ukolem a cílem národa je čistivý monotheismus; tím zároveň vstupuje vřice dopředu negativniví stránka, t. j. boj proti vřemu pohanskivému.

Elohistoroviví patřiví Desatero přikázání (Exod. kap. 20) i Kniha úmluvy je asi jeho dílem (Exod. kap. 21—23). Vřechny zákony jsou dílem boživím.

V pramenu E mluviví se často o svatynivích a kmenech severniví říšivě jizraelské a proto usuzujeme, že autor E pocházivel odtamtud. Pramen vznikl ku konci stoletiví osmivého.

J a E, lépe řečeno třiví prameny, byly zpracovány společně asi v polovinivě sedmivého stoletiví. Příběhy, pojednávající o stejnivém předmivtu, nemohly být ovšem spojeny a tak bylo mnoho vypuštivěno. Redakčniví práce spočivávala v onom složitivém propleteniví a vzájemněm doplnivění ze vřech třiví pramenů.

Deuteronomium (D).

Deuteronomivem nazivíváme pátou knihu Mojšivšivovu, jejivímž obsahem jest krátce zákonodárstvíví Mojšivšivovo v zemi moabské. Od dob Wellhausenovivých bylo D hlavnivím sloupem datovániví předexilovivě literatury starozákonniví. Od tivěch dob považováno za jistivě, že D je knihou zákonů; zmivněnou v II. král. 22, 3 n. n.: V 18. roce vlády krále Josiášivě (622) nalezl velevknivěz Helkiáš knihu zákona v chrámivě (22, 8), předal ji pisařiví Safanoviví a ten ji přečetl před králem. Josiáš prohlásil pak zákonivík slavnostně státnivím a kultovivým. Při tivěto zmivnce v druhivě knize královské myslivilo se dřivíve, že zákonivíkem by mohl být celivý zákon — Tora, t. j. „Pivět knih Mojšivšivovivých“, avšak vzhledem k tomu, že Safan knihu nalezenou před králem přečetl, je to nemožně. Tento názor musil ustoupivíti a tím způsobem obrácen zřetel ke knize Deuteronomivium.

Převahou jest Deuteronomivium sbivírka zákonů a nařivězení a tím se lišiví od vyprávivěciví tendence J E. Vřechny zákony (uloženivě hlavnivě v kap. 12—26) sledujiví určivítv cíl: zřivězení kultu a centralisace jeho na jedno mivěsto, do chrámu jeruzalivěmského: Následkem tohoto úkolu nastává pak nutnost řešivíti řadu vedlešivích četnivých otázeek, na př.: uspořádvání svátků, odstranivění dosavadnivích svatyniví, umivěstivění propuštivěných knivěží nejeruzalivěmskivých atd.

Kap. 12—26 jsou jádrem, jemuvž předcházivějí a následujiví řeči. Prvnivích jedenáct kapitol přivěpravuje národ na přivějetiví zákonů, dávvá napomenutiví, aby národ si boživích přikázání vřážil a podle

nich se řídil; některá nařízení zdůrazňují se již předem. Kap. 27—30 pohlíží již na zákony (jako dané) zpět, radí vtesati je do kamenů, mluví o vstupu národa do země zaslíbené. Poukazuje se na důsledky zachovávání nebo zanedbávání přijatých přikázání: zachovávání má odměnou požehnání ve všem, kdežto zanedbávání má v zápětí zlořečení a neštěstí. Kapitoly 31—34 vypravují o posledních slovech a činech Mojžíšových.

Tímto sloupem starozákonního datování chtěli v novější době někteří učenci pohnouti a posunouti jej do doby mladší. Nejradikálnější jest jistě Gustav Hölscher, který šel se vznikem Deuteronomia o 100 let dozadu a dostal se až k roku 500. Jeho důvody nejsou však docela přesvědčující.

Hölscher se domnívá o verši 15, kap. 6, že zná zánik říše judské (jižní), ale není to pravda. V. 15: „... lehce mohl by se Jahve rozhněvati na tebe a shladiti tě s povrchu zemského“. Vědomost judské katastrofy jest od Hölschera do tohoto verše násilím vložena.

Nejvážnějším důkazem Hölscherovým je: sváteční kult při centralisaci musí být vykonáván v chrámě jeruzalémském, všichni z celé země mají se odebrati do Jeruzaléma, takže ve skutečnosti nikdo nezůstane po celý týden doma.

To je čistou utopií a nemohlo být nikdy prováděno. Musili však všichni do Jeruzalému ve svátky? — Nemusili. Deuteronomium představuje jen ideální program. Mohamedáni mají také putovati do Mekky, ale jen kdo může. Tak i v D; proto není vypsán žádný trest na nedostavení se do chrámu v den sváteční. Rozhodně musíme odmítnouti stanovisko Hölscherovo v otázce původu páté knihy Mojžíšovy. Pochází prý z kruhů *kněžských!* Není možné, neboť jinak bychom musili přijati za správnou domněnku, že byly dva kruhy kněžské docela navzájem neodvislé: jeden pro kněžský spis (P) a druhý pro Deuteronomium. D pochází z kruhů *prorockých*.

Myslím, že nemáme tak pádných důkazů, abychom popírali totožnost Deuteronomia s nalezeným zákoníkem Josiášovým. Mám na mysli D bez pozdějších přepracování. V II. Král. 22 se praví o Josiáši, že skutečně zrušil všechny „výšiny“ a svatyně mimo Jeruzalém a chrám jeruzalémský očistil od cizích kultů.

Počátky D můžeme položit asi kolem roku 700 př. Kr.; centralisace vyhovuje požadavku tehdejší doby.

Deuteronomium bylo přijeno k celku J E asi v době vyhnanství. Tuto redakci nemůžeme však omeziti jenom na pouhé připojení D k J E, ona přepracovala i další knihy, pokračující ve vypravování J E, t. j. knihu Josue, knihu Soudců, knihy Samuelovy a královské. Zájem deuteronomistické redakce zůstával i v těchto knihách theologickým a bohoslužebným. Hodnota královské osoby pro tuto redakci spočívá jen v tom, učinil-li král něco pro chrám nebo kult, na př.: jestliže očistil chrám od cizích

kultů, byl králem dobrým a pobožným; naopak, připustil-li jiný kult, je králem špatným.

Do vyhnanství měli tedy Židé své dějiny ve formě J E D.

S p i s k n ě ž s k ý (P, Priesterkodex).

Slavnostní zavedení nového zákoníku králem Josiášem nemohlo zameziti zániku jižní říše judské a zničení jeruzalémského chrámu. Obyvatelstvo musilo do vyhnanství a ze všeho zůstala mu jenom naděje, spojená s pevnou vírou, že stát jejich bude obnoven v bývalé slávě a moci. Ve vyhnanství chopili se vedení kněží, kněžská strana, která rozhodovala, co je nejlepší přípravou pro budoucí stát a co žádá Bůh od lidu svého v tomto bodu. Nejstarší program do budoucnosti je od kněze — proroka Ezechiele v kap. 40—48. Tu se praví, že úkolem kultu jest chrániti *svatost* Bohu zasvěcených osob, svátků, místností atd. Tato svatost jest také základnou spisu kněžského: „Svatí buďte, nebo svatý jsem já, Hospodin, Bůh váš.“ (Lewit. 19, 2.) Svatost nespočívá nikterak v mravní dokonalosti, je to čistota *zevní* (levitická), kdy člověk nebo věc jsou prosti znečištění. Na vnějškost ukazuje již okolnost, že svatost se vztahuje nejen na osoby, nýbrž i na věci: bohoslužebné šatstvo, nádoby, chrámové síně atd.

V kněžském spise můžeme rozeznati různé vrstvy: 1. Sbíрка nábožensko-mravních zákonů, obsažená hlavně v Levitiku (třetí knize Mojžíšově) a skládající se nejvíce z návodů k svatosti; proto přílehně nazvána „Zákon svatosti“. Souvisí nejen s P, nýbrž i se zmíněným návrhem zákona od Ezechiele. Ezechiel byl také dlouho pokládán za spisovatele této části.

2. Další vrstvou jsou kultová nařízení (o obětech a pod.), pocházející z různých dob.

3. Vysvětlující vypravování.

Ustanovení spisu kněžského byla dějinně zdůvodňována, t. j. vložena do dějin národa izraelského, čímž dějiny ty nabyly úplně jiného vzhledu. Autor nesnaží se dějiny svého národa *vypravovati*, řadí prostě hlavní data vedle sebe, takže vzniká jakási kostra, k níž však chybí maso a krev. Nejdůležitější úlohu hrají čísla a míry, jež jsou u autora ve velké oblibě.

Jestliže Deuteronomium klade centralisaci kultu do dob Šalamounových, pokračuje kněžský spis ještě dále do minulosti a dovozuje, že Bůh již na poušti přál si být uctíván jen na jednom místě: ve svatostánku.

Elohista oproti Jahvistovi znamenal velké zduchovnění náboženství. Spis kněžský předstihl po této stránce veškero dřívější. Izrael, vyvolený národ, je povýšen nad ostatní národy, jeho Bohu nemůže se rovnati žádný z těch ubohých cizích bohů, plných lidských vad a chyb. Bůh podle P jest transcendentní, nadsmyslný, nikdo s ním nepříjde do styku, nikdo ho nemůže

spatřiti; od lidí žádá naprostou poslušnost. Proti Bohu není člověk ničím.

Pro nejstarší části kněžského spisu můžeme označiti dobou vzniku dobu mezi r. 573 (Ezechiel) a rokem 444, t. j. uveřejnění zákoníku Ezdrášova Nehemiášem. (Neh. 10, 1.) O poslední velké redakci, spojení to různých vrstev P se staršími knihami vyprávění a zákonů J E D nenalezneme žádného místa, jež by mohlo sloužiti za oporu. Redakce jest provedena v duchu spisu kněžského a vztahuje se na celý Hexateuch (Pentateuch s knihou Jozue).

Nějaký čas mohly obě části: J E D a P kolovati odděleně, avšak na dlouhou dobu to nemohlo být pro jejich různost, která byla jistě pocífována. Tak vznikla asi snaha vypravování předhistorie i dějin izraelských sjednotiti v jednom díle. Kdy se tak stalo, nevíme přesně, asi ke konci pátého století. Během století čtvrtého přijali Samaritáni Pentateuch jako posvátnou knihu. Těžko by tak učinili, kdyby nevěřili, že autorem celého díla jest Mojžíš sám. Musil být tedy Pentateuch v dnešní formě již nějaký čas hotov.

Redaktor dosáhl svého cíle, jak si přál. Starší prameny skoro vůbec neporušil, ty měl připraveny od dřívějších redakcí. Kde byly vyloženy protivy, pomáhal si přemístováním a seskupováním jednotlivých částí dohromady. Tolik pramenů a redaktor poslední dovedl je spojití tak obratně, že od čtvrtého století př. Kr. až do 18. stol. po Kr. zdálo se autorství Mojžíše v Pentateuchu neochvějným. A pro Talmud zůstává Mojžíš autorem Zákona dosud.

Literatura: Kromě literatury uvedené při prvním článku (minulé číslo N. R.) použito knih: Harford John Battersby: Since Wellhausen, London, 1926. — Eucharisterion für H. Gunkel, 1923. (Gustav Hölscher).

Jaroslav Halbhuber:

SMYSLOVÉ A DUCHOVNÍ POJETÍ JSOUČNA.

Ideálem člověka jest osobnost tělesně i duchovně zdravá a zdatná, usilující o pravdu a dokonalost.

Jest však dáno člověku pochopiti plně veškeru skutečnost? Dnešní stav lidské kultury praví, že nikoliv.

Vše, co jest, chápeme, poznáváme pomocí svých smyslů, a tu pak součástí jsoucna se jeví, ukazují se nám jako tvary, barvy, zvuky, vůně, chuti, tlaky, teploty, pohyby a od tohoto všeho odvozené pocity prostoru a času. Co však jest podstata těch zjevů?

Tvary vnímáme zrakem jakožto barvy a hmatem jako tlaky. Co však jsou to barvy a tlaky? O barvách učí fysika, že jsou to vjemy, pocity, vyvolané v našem ústrojí zrakovém různě rych-